Československá psychologie 2019 / ročník LXIII / číslo 2

Přehledové studie

VÝVOJ VAZBY K BLÍZKÝM OSOBÁM OD RANÉHO DĚTSTVÍ DO DOSPĚLOSTI: PŘEHLEDOVÁ STUDIE O VAZBOVÉ HIERARCHII

TOMO UMEMURA, LENKA LACINOVÁ, ELIŠKA HORSKÁ, LENKA PIVODOVÁ
Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, MU, Brno

ABSTRACT

Development of multiple attachment relationships from infancy to adulthood: A review of attachment hierarchy

T. Umemura, L. Lacinová, E. Horská, L. Pivodová

This review summarized theoretical explanations on attachment hierarchy. Drawing upon the evolutionary perspective, during emergency situations for self and attachment figures, people activate their behaviors to seek closeness and emotional support toward their attachment figures who are the caregivers in infancy and young childhood and the romantic partner in older childhood and beyond. Although empirical studies use different methods between studies for infants and young children and studies for older children and beyond (observational and self-report methods, respectively), this theoretical idea has been supported consistently from infancy to adulthood. In addition, authors highlighted that attachment hierarchy is a timely research topic in attachment research, and Czech studies have been contributing to the research field. Specifically, authors demonstrated that young adults' romantic preferences were interdependent with their friend preferences but not with their parental preferences. Czech students' theses demonstrated unique attachment hierarchies in special populations, employing samples of participants with life-threatening jobs, older adults, and young adults with drug problems. Finally, authors focused on future research directions. There is only a limited number of studies exploring subcategories of attachment hierarchy, roles of friends during the transition from childhood to adulthood, and outcomes of deviation from normative patterns of attachment hierarchy development.

key words:

attachment hierarchy,
attachment theory,
parent-child relationship,
romantic relationship,
peer relationship

klíčová slova:

vazbová hierarchie,
teorie vazby,
vztahy mezi rodiči a dětmi,
partnerské vztahy,
vrstevnické vztahy

Došlo: 5. 1. 2017; L. L., Institut výzkumu dětí, mládeže a rodiny, Masarykova univerzita, Joštova 10, 602 00 Brno; e-mail: lacinova@fss.muni.cz

Vznik této studie byl podpořen Grantovou agenturou České republiky – projekt č. GA16-03059S.

Výzkum vycházející z teorie vazby *(attachment theory)*[1] za poslední čtyři desetiletí významně pokročil. Dosavadní pozornost badatelů byla zaměřena zejména na otázky spojené s vazbou mezi rodiči a dětmi a zhruba od konce 80. let minulého století také s vazbou mezi partnery v dospělosti. Kvalita vztahů, které mají vazbový charakter, souvisí s psychickou, ale i fyzickou adaptací jak v dětství, tak v dospělosti. Množstvím empirických výsledků je již v současnosti doložena souvislost mezi kvalitou vazby v dětství a posléze v dospělosti. Metaanalýza existujících longitudinálních dat například prokázala při ověřování prototypické hypotézy stability vazbové jistoty její střední míru od dětství do dospělosti (Fraley, 2002). Nicméně zkoumání mechanismu vývojově normativních změn, které se v průběhu života odehrávají ve vztahování se k blízkým osobám, které plní roli vazbových osob (viz dále), tedy zjednodušeně řečeno přechodu od vztahování se k rodičům k partnerovi, zatím představuje v existující literatuře spíše okrajově sledované téma.

Lidé nejčastěji vyhledávají blízkost, bezpečí a pocit útěchy v dětství u rodičů a v dospělosti u partnera (jedná se o tzv. vazbové chování – *attachment behavior*). Osoby, na které děti, ale posléze i dospívající a dospělí zaměřují toto chování, jsou v rámci teorie vazby označovány jako vazbové osoby *(attachment figures)*. Jednou z výzkumně řešených otázek je, kdo v průběhu celého života jako vazbová osoba nebo vazbové osoby slouží. Během vývoje se stává vazbovými osobami více lidí (např. matka, otec, jiný pečovatel, později partner či někdo z přátel). Bowlby (1969/1982) a též Ainsworthová (1982, s. 305) uvádějí, že „vazbové osoby dítěte mohou být hierarchicky uspořádány". Brethertonová (1980) uvádí, že malé děti mají „malou hierarchii hlavních pečovatelů", jejíž velikost je limitována cca na 3–4 vazbové osoby (např. Grossmann, Grossmann, 1991). Pokud dojde při ohrožení, v situaci stresu nebo nemoci k aktivaci behaviorálního systému vazby[2], bývají některé z vazbových osob upřednostňovány před ostatními. Tento jev je označován jako vazbová hierarchie *(attachment hierarchy)* a jedná se o jednu z možností organizace vazbových vztahů (viz níže). Ačkoli výzkumů zaměřených na vazbovou hierarchii v poslední době přibývá, jejich počet je stále ještě nesrovnatelně nižší, než množství studií věnovaných jiným aspektům teorie vazby (např. typům vazby či jejím dimenzím – vazbové vyhýbavosti a úzkostnosti).

Cílem této přehledové studie je přiblížit a popsat principy vývoje vazbové hierarchie od raného dětství do dospělosti. Nejprve budou představena teoretická východiska, vycházející především z myšlenek a díla Johna Bowlbyho a Mary Ainsworthové. Dále budou shrnuta zjištění empirických studií vazbové hierarchie u batolat a dětí

[1] V české a slovenské odborné literatuře je možné se setkat s celou řadou překladů termínu attachment: citová vazba, vztahová vazba, citové přilnutí, citové připoutání, citové přimknutí, přilnutí, připoutání, přimknutí, přičemž někteří autoři také přejímají anglický termín bez překladu. Vzhledem k podstatnému rozvoji a pokroku ve výzkumech během uplynulých dvou desetiletí a již dobré obeznámenosti odborné veřejnosti s Bowlbyho teorií v českém a slovenském prostředí, jsme v této přehledové studii již přistoupili k zjednodušenému používání termínu "vazba" pro anglickou verzi "attachment" oproti naší dosavadní preferenci termínu s adjektivem citová, který odkazoval k původní definici, v níž byl attachment vymezen jako "a deep and enduring emotional bond that connects one person to another across time and space" (Bowlby, 1969/1982).

[2] Bowlby (1969/1982) ve své teorii využívá z etologie pocházející koncept behaviorálního systému, který jako biologicky vyvinutý neurální program organizuje chování tak, aby se zvýšila šance přežití jednotlivce a jeho reprodukce navzdory ohrožení a nepříznivým podmínkám prostředí. Vazbové chování, které lze pozorovat, když se osoba ocitne v ohrožení či stresu, Bowlby přičítá vrozenému vazbovému behaviorálnímu systému (*attachment behavioral system*), který je ohrožením aktivován. Na toto chování pak odpovídá pečující osoba díky aktivaci komplementárního též vrozeného behaviorálního systému péče (*caregiving behavioral system*).

předškolního věku, založených většinově na observačních metodách, a studií prováděných u dětí školního věku, adolescentů a dospělých prostřednictvím dotazování a sebeposouzení. Zmíněny budou také výsledky pilotních studií, které se pokoušely zmapovat podobu vazbové hierarchie u specifických populací. Závěrem budou nastíněny náměty a důležité otázky pro budoucí zkoumání vazbové hierarchie.

Tato přehledová studie je prvním pokusem o představení konceptu vazbové hierarchie odborné české psychologické veřejnosti. Povědomí o teorii vazby *(attachment theory)* se v ČR začalo více rozvíjet po roce 2000, kdy byla v pátém čísle časopisu Československá psychologie uveřejněna přehledová studie Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment) P. Kulíska. Je fakt, že Bowlbyho myšlenky měly do českého prostředí relativně dlouhou cestu, a to i přes výhodné podmínky, které pro ně historicky vytvořilo dílo o psychické deprivaci, náhradní rodinné péči a silná vývojově psychologická tradice ztělesněná zejména osobnostmi Z. Matějčka a J. Langmeiera (viz jejich Bowlbym citovaná práce Psychická deprivace v dětství z roku 1963). Pevnou součástí vzdělávání v oblasti vývojové psychologie se teorie vazby jako významná teorie emočního a sociálního vývoje stala zhruba na přelomu tisíciletí, od kdy lze také sledovat významný nárůst počtu absolventských prací, které z teorie vazby vycházely, a později také přehledových a empirických studií publikovaných v českých odborných periodicích (například Československá psychologie, E-psychologie, Psychoterapie, Psychologie pro praxi). V letech 2010–2013 vydalo nakladatelství Portál Bowlbyho trilogii v českém překladu (Vazba 2010, Odloučení 2012, Ztráta 2013), v roce 2015 vyšlo monotematické číslo časopisu Psychoterapie věnované teorii vazby a psychoterapii. V sousední Slovenské republice se problematice již řadu let věnuje např. J. Hašto (2005), přehled poznatků podává nověji také J. Adamove (2017).

Základy konceptualizace vazbové hierarchie

Bowlby (1969/1982) popsal na základě pozorování, že děti v raném období vývoje mají sklon (či řečeno jeho slovy „bias"; s. 309) připoutat se k jednomu primárnímu pečovateli. Tento jev pojmenoval *monotropie*. Ainsworthová (1967) monotropii dokládá svými poznatky získanými pozorováním v Ugandě: i když měly malé děti vytvořenu vazbu nejen k matce, ale i sourozencům a ostatním lidem, kteří o ně pečovali, jejich reakce byly negativnější a protest silnější, když z místnosti odešel jejich primární pečovatel (zde matka), než když odešel někdo jiný. Je nutno zdůraznit, že *monotropie* (Bowlby, 1952), která implikuje, že dítě je primárně vázáno na jednu osobu a ostatní pečovatelé hrají spíše méně významnou roli, nejen nevylučuje, ale přímo souvisí s procesem hierarchizace osob, které o něj pečují (Bowlby, 1969/1982). Jak shrnují při popisu různých možností organizace vazbových vztahů Van IJzendoorn, Sagi a Lambermon (1992), model *hierarchie* (Bowlby, 1984) odráží strukturu, v níž existuje hlavní vazbová osoba a hierarchicky uspořádané „pomocné" vazbové osoby *(subsidiary attachment figures)*, které dítěti mohou sloužit jako jistá základna *(secure base)* v situacích, kdy hlavní osoba není přítomna. Dalším možným uspořádáním vazbových osob je model *nezávislosti*, v němž si dítě vytváří vazbu k více osobám současně, ale vazba je funkční v těch oblastech, kde je interakce mezi dítětem a konkrétním pečovatelem častá a intenzívní. Každý z pečovatelů se „specializuje" na určitou oblast v životě dítěte (např. péči v nemoci, hru) a slouží pro dítě jako jistá základna v této oblasti. Posledním modelem, který Van IJzendoorn, Sagi a Lambermon (1992) v rámci empirické studie věnované vlivu vazby k vícečetným pečovatelům ve dvou kulturách (děti vyrůstající v holandských dvoukariérových rodinách a v izraelských kibucech) navrhli, je model *integrace*. Tento model popisuje vazbovou síť,

v níž se vlivy kvality vazby vzájemně posilují nebo kompenzují. Doposud není kvůli nedostatku empirických zjištění zcela jasné, jak je vazba k různým pečovatelům organizována, je také možné, že během vývoje se modely organizace vazby proměňují (Howes, Spieker, 2016). Bowlby s odkazem na poznatky z etologie tvrdil, že vznik a funkce vazby jsou důsledkem evoluce. Vazba na konkrétní osobu/osoby podle něj zvyšuje u malého dítěte šance na přežití, protože vazbová osoba/vazbové osoby je chrání v případě ohrožení a nebezpečí. Pro samotné dítě umožňuje monotropie svým způsobem zefektivnění procesu, který nastává v okamžicích nebezpečí a ohrožení: zautomatizovaná reakce dítěte vyhledat v těchto situacích hlavní vazbovou osobu je efektivnějším způsobem adaptace, než kdyby v dané situaci muselo vykonat řadu rozhodnutí, která osoba je nablízku a dostupná, která je nejcitlivější a která by mu mohla pomoci nejlépe (Cassidy, 2016). Tato myšlenka podporuje relevanci hierarchizace vazbových osob, protože vyhledání pomoci u primárního pečovatele/pečovatelů zvyšuje šance na přežití oproti dalším „pomocným" osobám, které bývají přítomny ve srovnání s primárními osobami méně často. Bowlby zdůrazňoval, že mají-li malé děti hlad, či jsou-li unavené nebo nemocné, vyhledávají přednostně blízkost primárních osob. Pokud však jsou děti naladěny pozitivně, například při hře, bývají ve výběru vazbové osoby méně náročné, protože se nejedná o situaci ohrožení či stresu. Alternativně lze toto chování vysvětlit specializací vazbových osob, jak jej popisuje model nezávislosti uvedený výše.

Ainsworthová (1989) popsala rozvoj hierarchie i v následujících vývojových obdobích. Jak děti rostou, postupně více a lépe tolerují okamžité neuspokojení vazbových potřeb. Jedním z důvodů této skutečnosti je, že rozvoj kognitivních schopností umožňuje dětem pochopit i motivaci chování druhých lidí, ale i to, že se motivace druhých může od jejich vlastní motivace lišit (např. dokáží postupně lépe chápat, že matka vařící jídlo je motivována tím, aby je posléze mohla nakrmit, přestože samo dítě by se v daný okamžik chtělo s matkou mazlit). Děti jsou navíc tím jak rostou a rychleji se pohybují i obratnější. S rostoucím věkem se tak v dětství potřeba pečovatele pro „přežití" stává postupně méně naléhavou a významnou. S nástupem dospívání se objevují další behaviorální systémy (Furman, Wehner, 1997). Vedle systému vazby to je systém sexuálně/reprodukční a systém afiliace, které umožňují vznik prvních partnerských vztahů v adolescenci. Ainsworthová (1989) konstatovala, že partner se díky délce společně tráveného času stává postupně další vazbovou osobou. Dále uvedla, že na rozdíl od vztahu rodič – dítě jsou partnerské vztahy reciproční, postavené na dávání a přijímání; partneři se mohou střídat v tom, kdo poskytuje péči, pohodlí a útěchu. Známý výrok Bowlbyho z roku 1977, že vazbové chování doprovází člověka „od kolébky k hrobu" byl v uplynulých čtyřech desetiletích podpořen výsledky celé řady studií, které dokumentují „existenci" vazby v celoživotní perspektivě a sledují její kontinuitu a stabilitu (přehled např. McConnell, Moss, 2011). Vztahy s vazbovým charakterem prostupují životem od raného dětství do dospělosti a stáří, nicméně hierarchie vazbových osob a vzorce vazbového chování se v průběhu lidského vývoje mění. Výsledky průřezové studie (Hudson et al., 2015) sledující vývoj kvality vazby (prostřednictvím dimenzí vazbové vyhýbavosti a úzkostnosti) u dvou rozsáhlých souborů respondentů v rozpětí 18–65 let ilustrují dynamiku zmíněných změn jak u tzv. globální vazby, tak v kontextu jednotlivých vztahových domén (rodiče, partneři, přátelé). Autoři konstatovali, že zatímco globální vazbová úzkostnost s věkem klesá, globální vazbová vyhýbavost s věkem souvisí jen mírně, přestože ve specifických vztazích s rodiči, partnery a přáteli s věkem roste. Úzkostnost ve vztahu s partnery a přáteli s věkem klesá, zatímco ve vztahu k rodičům naopak narůstá. Jak bylo výše uvedeno, kvalitu vazby ale nelze zcela ztotožňovat s preferencí či hierarchi-

zací vazbových osob. Z tohoto důvodu je zaměření na vývojové zákonitosti utváření hierarchie vazbových osob a jejich preference žádoucím směrem ve výzkumu vazby v celoživotní perspektivě.

Vazbová hierarchie v raném dětství

Na teoretických základech, které položili Bowlby a Ainsworthová, byla provedena řada empirických studií v období raného dětství. Výsledky z Ainsworthové pozorování kmenů v Ugandě zopakovaly i další, podobně metodologicky koncipované studie v jiných afrických zemích. Malé děti v rodinách Efé v Kongu dávaly přednost biologickým matkám, i když se o ně v této kultuře starali i jiní pečovatelé (Morelli, Tronick, 1991). Autoři toto chování dětí vysvětlovali tím, že Efé matky se o své děti starají častěji než ostatní pečovatelé a utěšují děti v noci. Nemluvňata v hauských rodinách v Nigérii nedávala nutně přednost biologickým matkám, ale pečovateli, který je nejčastěji nosil nebo s nimi komunikoval (Marvin et al., 1977). Z této studie lze vyvodit důležité zjištění, že u nemluvňat nelze jednoznačně hovořit o „biologickém pudu" vázat se na biologickou matku jakožto preferovanou vazbovou osobu, ale že se vazbová hierarchie, tedy i „volba" primární vazbové osoby, vyvíjí na základě interakce s různými pečovateli po narození.

Další empirické studie batolat a předškolních dětí byly realizovány ve Spojených státech amerických. Colinová (1985) například vytvořila laboratorní proceduru, kdy je nemluvně ponecháno v místnosti o samotě nebo s cizí osobou; matka i otec pak vstoupí do místnosti zároveň. Tento postup (podobně jako známý test „Strange situation") je založen na záměrném zvýšení míry stresu u dětí, což umožňuje výzkumníkům sledovat, u kterého z rodičů bude dítě hledat útěchu. Výsledky laboratorních studií shodně ukázaly, že nemluvňata preferují matku před otcem (Colin, 1985; Lamb, 1976) a před tím, kdo se o ně stará přes den v případě institucionální péče (Cummings, 1980; Farran, Ramey, 1977). Při domácích pozorováních však Lamb (1977a, b) kupodivu u malých dětí zaznamenal spíše preferenci otce než matky. Následné studie (Belsky, 1979; Clarke-Stewart, 1978) upřesnily, že pokud byla statisticky kontrolována u rodičů iniciace interakce s dítětem, preference otce se již neprokázala. Jedním z důvodů těchto výsledků by mohla být skutečnost, že se otcové ve srovnání s matkami častěji angažují ve fyzicky aktivních, „drsných" hrách (Clarke-Stewart, 1978; Hazen et al., 2010; Paquette, 2004; Power, Parke, 1983). Malé děti jsou navíc ve srovnání s laboratorními podmínkami při hrách a jiných aktivitách doma jistější a sebevědomější, protože jsou ve známém prostředí. Při domácích pozorováních byly navíc děti sledovány jak v situaci rozrušení, tak klidu, zatímco Colinová (1985) hodnotila děti v laboratoři pouze v podmínkách stresu z odloučení od rodičů. Tyto zjištěné rozdíly mezi domácími a laboratorními studiemi jsou tedy v souladu s Bowlbyho tvrzením (1969/1982), že děti dělají menší rozdíly mezi vazbovými osobami, pokud jsou naladěny pozitivně.

Bennet (2003) ve studii sledující lesbické rodiče a jejich adoptované děti zjistil, že podle výpovědí rodičů děti dávaly přednost jedné z matek. Soubor studie tvořilo 15 lesbických párů a jejich děti ve věku od 1,5 do 6 let, žijící spolu v domácnosti alespoň jeden rok od adopce. Na základě individuálních rozhovorů s oběma partnerkami autoři zjistili, že 12 z 15 párů uvedlo, že jejich děti upřednostňují jednu z matek před druhou, i když páry shodně vypovídaly, že se o péči a rodičovství dělí rovnoměrně. V souladu s Bowlbyho evoluční perspektivou tito rodiče vypovídali, že jejich děti trvale vyžadovaly útěchu od jednoho a téhož rodiče, když měly strach, když se poranily, byly rozrušené nebo smutné, či v noci. Nepreferované ženy si byly této ne-preference vědomy a popisovaly pocity žárlivosti vůči partnerce. Tato studie navíc

zjistila, že preferované matky trávily s dětmi více času a vyznačovaly se tím, že byly „starostlivější", „trpělivější" a „mateřštější" (Bennett, 2003, s. 168). Oproti tomu byli nepreferovaní rodiče „přátelštější", „více riskovali", byli „méně obezřetní" a „hravější". Též se rádi angažovali v „drsnějších" hrách s dítětem (tamtéž, s. 168). Tato zjištění naznačují, že i když se lesbické páry v rodičovství angažují stejnou měrou, vazbová hierarchie se u jejich dětí utváří podle zkušeností s tím, jakou jim rodiče poskytují emoční útěchu v situaci diskomfortu nebo obecně stresu.

Podobu vazbové hierarchie nelze úplně vysvětlit prostřednictvím kvality vztahu k různým pečovatelům. Četné studie (více viz metaanalýza Wolff, Van IJzendoorn, 1997) prokázaly, že pokud si pečovatel emočních signálů dítěte citlivě všímá a příslušně na ně reaguje, utváří si dítě ve vztahu k němu jistou vazbu. Naopak – pokud pečovatel na potřeby dítěte nereaguje citlivě, vykazuje dítě k pečovateli vazbu nejistou. Tyto jisté versus nejisté vazbové vzorce se mohou v různých vztazích lišit; některé děti mají tudíž jistou vazbu k matce, ale nejistou k otci a naopak. Umemura, Jacobvitz, Messina, a Hazen (2013) zkoumali, zda batolata preferují primární pečovatele nebo ty pečovatele, k nimž pociťují na základě předchozího vývoje vyšší míru jistoty. Autoři zjistili, že bez ohledu na míru jistoty vazby batolata v rozrušení preferovala své primární pečovatele. V situaci, kdy batolata nebyla vystavena stresu a byla pozitivně naladěna, preference konkrétního rodiče nebyla pozorována. Toto zjištění se shoduje s Bowlbyho evoluční perspektivou, podle níž se vazba aktivuje, jsou-li děti v nebezpečí. Kvalita nebo míra jistoty vazby je však posuzována z širšího repertoáru chování dítěte. Při jejím hodnocení se sleduje nejen to, jak dítě vyhledává útěchu u pečovatelů, ale také to, jak využívá svého pečovatele jako jistou základnu k exploraci okolního světa. Preferenci vazbových osob a tedy i hierarchizaci vazby lze pozorovat zejména v okamžicích, kdy je dítě rozrušeno a cítí se ohroženo, zatímco kvalita vazby se utváří jak v okamžicích stresu, tak také v těch chvílích, kdy dítě s důvěrou za asistence svých pečovatelů poznává širší okolí.

Výzkumy vazbové hierarchie založené na pozorování chování malých dětí dokládají, že tyto dávají přednost primárním pečovatelům před pečovateli ostatními, jsou-li rozrušené, není tomu ale tak vždy, když jsou pozitivně naladěné a pokud nevnímají žádné ohrožení.

Vazbová hierarchie u dětí školního věku, adolescentů a mladých dospělých

Zatímco výzkum vazbové hierarchie v raném dětství většinou stojí na metodách založených na pozorování, u dětí školního věku, adolescentů a dospělých bývají používány výhradně sebeposuzovací metody. Jedním z důvodů je, jak již bylo zmíněno výše, že s věkem děti rozvíjejí své kognitivní a fyzické schopnosti a jsou lépe schopny posoudit bezpečné nebo nebezpečné situace či se před nebezpečím chránit. Vazbové chování, na němž by záviselo jejich přežití, se tedy objevuje méně často ve srovnání s raným dětstvím. Tato vývojová změna znesnadňuje výzkumníkům přímé pozorování konkrétních situací, v nichž by děti školního věku a adolescenti vykazovali silné vazbové chování a zřetelnou vazbovou preferenci (například v ohrožení života). Nicméně předchozí výzkumy založené na sebeposuzovacích metodách dokládají existenci specifických vzorců vazbové hierarchie i v dalších vývojových obdobích následujících po raném dětství.

Ve srovnání s malými dětmi, jejichž vazbové preference směřují výhradně k rodičům, se u školáků a dospívajících objevuje rostoucí preference nerodičovských osob. Přechod od rodičovských k nerodičovským osobám probíhá ve vývoji postupně. Změnu v podobě vazbové hierarchie a její načasování je potřebné sledovat v kontextu vazbových funkcí (bezpečný přístav/*safe haven*; jistá základna/*secure base*; vyhle-

dávání blízkosti/*proximity seeking*; separační protest/*separation protest*)[3], protože ke změnám v hlavních vazbových osobách dochází u jednotlivých funkcí odlišně. Pro jednu z prvních empirických studií věnovaných vazbové hierarchii u školních dětí a adolescentů (ve věku od 6 do 17 let) vytvořily Hazanová a Zeifmanová (1994) rozhovor, který prostřednictvím otevřených otázek mapuje zmíněné čtyři vazbové funkce neboli subkategorie: *vyhledávání blízkosti* (např. „S kým nejraději trávíte čas?"), *bezpečný přístav* (např. „S kým chcete být, když jste smutný/á nebo rozčilený/á?"), *separační protest* (např. „Od koho byste se nerad/a odloučil/a?"), a *jistá základna* (např. „Na koho se můžete vždy spolehnout?"). Autorky zjistily, že starší děti a adolescenti ve vyhledávání blízkosti preferují vrstevníky (včetně přátel a partnerů) než rodiče. Více než polovina školáků (do 11 let věku) však stále považovala za *bezpečný přístav* rodiče, ale více než polovina adolescentů (ve věku 11 let a více) již v odpovědi na tyto otázky uvedla vrstevníky. Většina dětí a adolescentů (do 15 let věku) uvedla jako *jistou základnu* rodiče a byli nejnešťastnější při odloučení s nimi, avšak přibližně polovina starších adolescentů (od 15 let věku výše) uvedla v těchto subkategoriích *jistá základna* a *separační protest* vrstevníky. Ve shodě s touto studií i další výzkumy dokládají, že děti školního věku a adolescenti preferují vrstevníky obzvláště v subkategoriích *vyhledávání blízkosti* a *bezpečný přístav*, nikoli však v subkategorii *jistá základna* (Kerns, Tomich, Kim, 2006; Nickerson, Nagle, 2005). Tyto studie tedy ukazují, že u školních dětí a adolescentů patrně dochází k zahájení přechodu vazbových preferencí od rodičů k vrstevníkům specificky u funkcí *vyhledávání blízkosti* a *bezpečný přístav*. V pozdní adolescenci a rané dospělosti výrazně vzrůstá preference partnera (nikoli přátel). V předchozích studiích (např. Fraley, Davis, 1997; Hazan, Zeifman, 1994; Pitman, Scharfe, 2010; Umemura, Lacinová, Macek, 2015) demonstrují průřezová data nárůst preference partnera v průběhu několika prvních let partnerského vztahu. Studie Hazanové a Zeifmanové (1994) zjistila, že mezi staršími adolescenty, kteří ve všech čtyřech subkategoriích uvedli vrstevníky (41 % ze všech starších adolescentů), většina (83 %) uváděla partnera, pokud byli aktuálně v partnerském vztahu. Pozdější studie tento nárůst v preferencích partnerů potvrzují (Fagundes, Schindler, 2012; Umemura et al., 2017b). Tato zjištění představují empirickou podporu i pro laicky dobře pozorovatelnou skutečnost, že v období přechodu k dospělosti dochází v roli primární vazbové osoby k výměně rodičů za partnery (Fraley, Davis, 1997; Hazan, Zeifman, 1994).

Studie vazbové hierarchie v České republice

Co však není zcela zjevné, a tím pádem vytváří značný prostor pro další zkoumání v této oblasti, je dynamika při změnách v uspořádání osob v rámci vazbové hierarchie a také souvislosti tohoto uspořádání s ukazateli vývoje a adaptace v různých vývojových obdobích. Je-li preference vazbových osob hierarchická, některé vazbové osoby stojí v hierarchii člověka výše a jiné vazbové osoby by měly být umístěny v této hierarchii níže. K porozumění zákonitostem tohoto jevu přispěly výsledky studií výzkumného týmu IVDMR FSS MU s použitím českého vzorku mladých dospělých (Umemura et al., 2015; Umemura et al., 2017a; Umemura et al., 2017b). Jako součást projektu, který byl zaměřen na porozumění psychologickým, vztahovým, kariérním/

[3] Bezpečný přístav – dítě se může u pečovatele spolehnout, že jej ochrání, uklidní nebo utěší v situaci ohrožení, nemoci či stresu. Jistá základna – pečovatel poskytuje dítěti jistotu při exploraci okolního světa a podporuje jej v ní. Vyhledávání a udržování blízkosti – dítě udržuje s pečovatelem blízkost i při exploraci okolního světa. Separační protest – při odloučení od pečovatele dítě prožívá pocity smutku, nepohody a proti separaci protestuje.

vzdělávacím cestám k dospělosti u mladých českých dospělých (podrobnosti viz Macek et al., 2016), byla jednou ročně po dobu tří let od přibližně 1000 respondentů (ve věku od 18 do 29 let) získávána data o jejich vazbových preferencích. Pro tyto účely byl do češtiny přeložen a do online administrovatelné verze modifikován výše zmíněný rozhovor WHOTO (Fraley, Davis, 1997). Jedná se o metodu ke zjišťování hierarchie, která je u adolescentů a mladých dospělých používána ve výzkumech nejčastěji. WHOTO zjišťuje volnými otázkami tři subkategorie vazby: *vyhledávání blízkosti* (např. „S kým nejraději trávíš čas?"), *bezpečný přístav* (např. „S kým chceš nejraději být, když jsi rozrušený nebo smutný?") a *jistá základna* (např. „Na koho se můžeš vždycky spolehnout?"). Výsledky výše popsaných studií dokumentují jak průřezově, tak longitudinálně, že s délkou partnerského vztahu se preference partnera zvyšuje, preference přátel se naopak snižuje, ale preference matky či otce zůstává stabilní. Výsledky lze interpretovat tak, že přechod preference od rodičů k vrstevníkům byl již na prahu rané dospělosti dokončen; dynamické změny ve vazbové hierarchii se podle výsledků studie v tomto vývojovém období odehrávají pouze ve vztazích s vrstevníky a partnery.

Výše zmíněné studie ilustrují změny vazbových preferencí u lidí v aktuálně existujícím a vyvíjejícím se partnerském vztahu. Tytéž vzorce změn ale byly ve vazbové hierarchii identifikovány na začátku i na konci partnerských vztahů. V rámci stejného projektu (Macek et al., 2016) byly sledovány změny preferencí mezi dvěma vlnami sběru dat v odstupu jednoho roku (Umemura et al., 2017b). U mladých dospělých, kteří v první vlně neměli partnera, ale vstoupili do partnerství před druhou vlnou, se zvýšila vazbová preference partnera a oslabila preference přátel. Naopak ti mladí dospělí, kteří byli ve vztahu v první vlně, ale před druhou vlnou sběru dat došlo k rozchodu, méně preferovali partnery a byla posílena jejich preference přátel. Vazbové preference matky či otce však v obou skupinách zůstaly beze změny. Tato studie přinesla nové poznatky o existenci vzorců změn vazbových preferencí v období třetí dekády života, které jsou v případě partnerů a přátel vzájemně provázané, ale nezávislé, co se týká preference rodičů.

Díky adaptaci metody WHOTO do češtiny byla v uplynulých letech uskutečněna studenty Masarykovy univerzity v rámci bakalářských a diplomových prací celá řada dalších studií řešících různé otázky vztahující se ke konceptu vazbové hierarchie. Tyto, byť účelové práce, představují rezervoár zajímavých předběžných výsledků, které mohou sloužit jako náměty pro budoucí výzkum vazbové hierarchie.

Dvě studie se například zaměřily na to, jak se vazbová hierarchie u mladých dospělých pojí se subjektivním vnímáním vlastní dospělosti u dnešních dvacátníků. Arnett (2000) uvádí, že mnoho mladých dospělých se za plně dospělé prozatím nepovažuje a chvíli jim trvá, než svůj status dospělého pocítí (tento fenomén nazval jako vynořující se dospělost – *emerging adulthood*). Kypetová (2014) při sledování 382 mladých dospělých (M = 22,5 let) zjistila, že ti, kteří se identifikují jako adolescenti, častěji preferovali jako primární vazbové osoby rodiče, zatímco ti, kteří vnímali sebe samé jako dospělé, uváděli jako primární vazbovou osobu spíše své partnery. Dalším fenoménem, který lze u generace současných mladých dospělých a jejich rodičů pozorovat, je nadměrná angažovanost rodičů, pro kterou se v zahraničí ujal termín *helicopter parenting* (jedná se o metaforu vyjadřující neustálý dohled nad životem mladého člověka – rodiče krouží nad svým dítětem „jako vrtulník"). Toto rodičovské chování brání mladým lidem se od rodičů odpoutat (např. Schiffrin et al., 2014). V souladu s tím Pichová (2015) při zkoumání 604 mladých dospělých (M = 22,4 let) zjistila, že respondenti, kteří hodnotili matčino chování vůči své osobě jako vysoce angažované, ji pak častěji uváděli jako preferovanou vazbovou osobu. Stejná souvislost pak platila

i u otců. Uvedené dvě studie demonstrují, že se do podoby vazbové hierarchie mohou promítat i určité charakteristiky dnešních mladých dospělých.

Další práce byly zaměřeny na specifické populace. Dvě studie například zkoumaly dospělé s vysoce rizikovým zaměstnáním, jako jsou například vojáci a požárníci. Cvrčková a Lacinová (2017) sledovaly vzorek 71 českých členů bojových jednotek (M = 33,25 let) a zjistily, že se mezi primárními vazbovými osobami vyskytují i kolegové z mise, byť se jedná o pouhá 2,6 % respondentů. Nejpreferovanější osobou je pro vojáky jejich partnerka, avšak v 16 % nebyla primární vazbovou osobou žádná druhá osoba (odpovědi typu „nikdo“, „sám“). Podobné závěry vyplynuly ze studie 153 hasičů (M = 36 let; Rozehnalová, 2014). Na vrcholu hierarchie se u hasičů podobně jako u předchozí studie umístily jejich partnerky. Dále se v ní vyskytují zejména kamarádi, rodiče, děti a sourozenci. Pouze okrajově se objevili mezi preferovanými osobami také kolegové – hasiči. Podobně jako u účastníků zahraničních bojových misí je třeba zmínit, že přibližně čtvrtina dotázaných hasičů v případě aktivace vazbového systému za účelem dosažení uklidnění, opory či pomoci (*bezpečný přístav*), uvedla, že se neobrací na žádnou druhou osobu. Není však úplně jasné, zda se jedná o specifickou vlastnost vazbové hierarchie u osob vykonávajících vysoce rizikové povolání s nutností velké míry odolnosti a samostatnosti, nebo zda se jedná o vývojově podmíněný vzorec charakteristický pro období dospělosti. Další dvě studie totiž sledovaly populaci starších dospělých a výsledky ukázaly, že ani tito dospělí často vazbové potřeby nesměřovali vůči dalším osobám, ale uspokojovali je sami (Jurkasová, 2015; Kalina, 2015). Výsledky studií sledujících vazbovou hierarchii u starších dospělých tak vybízejí k dalšímu zkoumání zejména kvůli poměrně častému naplňování vazbových potřeb, které se uskutečňuje samostatně a bez pomoci blízké osoby. Je faktem, že mladší dospělí sami sebe jako *bezpečný přístav* udávají jen zřídka.

Jedna z dalších studentských prací se věnovala vazbové hierarchii u klinické populace. Vejrych (2015) sledoval 61 uživatelů drog během léčení v psychiatrické léčebně (M = 25,9 let) a 61 osob, které drogy neužívaly (M = 23,1 let). Klienti léčení ze závislosti na drogách ve srovnání s druhou skupinou častěji *vyhledávali blízkost* matek a méně často uváděli jako *jistou základnu* partnery či přátele. Autor uzavřel, že u mladých dospělých prodělávajících psychiatrickou léčbu může k přechodu od rodiče jakožto primární vazbové osoby k vrstevníkům docházet pomaleji. Preference matky jako vazbové osoby byla u uživatelů drog současně spojena s vyšší mírou vyhýbavosti a úzkostnosti vůči její osobě než u kontrolní skupiny. Tento rozpor lze chápat jako neschopnost nalézt k uspokojivějšímu naplňování vazbových potřeb jinou, vhodnější osobu. K relevantní interpretaci tohoto vývojového „zpoždění“ je ale bezpodmínečně nutné získat další empirická data, neboť, pokud je nám známo, dosud se žádné studie podobou vazbové hierarchie u klinických populací nezabývaly. Všechny výše zmíněné studie představují potenciál, jakým český psychologický výzkum přispívá k literatuře o vazbové hierarchii. Účelové studentské práce je však navzdory jejich kvalitě a originalitě nutno vnímat spíše jako předběžné či pilotní studie, neboť jsou do značné míry limitovány skutečností, že byly realizovány s relativně malými výzkumnými soubory (konkrétně Jurkasová, 2015; Kalina, 2015; Vejrych, 2015).

Na závěr lze shrnout, že předchozí výzkumy dokládají, že starší děti začínají preferovat vrstevníky a pozdní adolescenti a mladí dospělí preferují především partnery (např. Hazan, Zeifman, 1994). Naše české studie dále ukázaly, že v rané dospělosti se vazbové preference rodičů nemění, ale preference přátel se snižuje s tím, jak roste preference partnerů (např. Umemura et al., 2015). Tato zjištění naznačují, že přechod

od rodičů k vrstevníkům je do období rané dospělosti završen. Další studie ukazují rozmanitost vazbových preferencí u jednotlivých vazbových funkcí a v různých životních kontextech, jako například u starší generace či u klinické populace. Na základě prvních výzkumných pokusů lze předpokládat, že specifické populace mohou vykazovat rozdílnou podobu a vývoj vazbové hierarchie oproti normativním vývojovým vzorcům.

Směřování dalších výzkumů vazbové hierarchie

Podkategorie vazbové hierarchie. I když mnohé studie souhrnně předložily konzistentní důkazy o vzorcích vývoje vazbové hierarchie, některé aspekty zůstávají stále nejasné a měl by je vyřešit budoucí výzkum. Důležitou otázkou nejen ve výzkumu vazbové hierarchie, ale i ve výzkumech vazby obecně, je například otázka, jaký typ chování by měl být posuzován a měřen jako tzv. vazbové chování. Například stejné chování (např. vyhledávání blízkosti) lze v určitých situacích považovat za projev behaviorálního systému vazby, ale v jiných situacích může jít o projev aktivace dalších behaviorálních systémů, jako je například afiliace (viz Sroufe, Waters, 1977). Bowlby (1969/1982) a Ainsworthová (1982) zdůraznili, že vazbový systém se zvláště aktivuje tehdy, když jsou lidé unavení, nemocní či odloučení od vazbových osob. V souladu s touto myšlenkou prokázal předchozí výzkum založený na metodách pozorování u nemluvňat a malých dětí preferenci matky (či primárního poskytovatele péče) v rozrušení, ale nikoli v situaci vyznačující se pozitivním emočním laděním (např. Umemura et al., 2013). Laboratorní pozorování (Colin, 1985) využívající separace rodičů a dětí k tomu, aby bylo dítě více rozrušeno, navíc ukázala vyšší míru vazbových preferencí v porovnání s naturalistickými pozorováními v domácím prostředí, u nichž k separaci nedocházelo (např. Belsky, 1979; Clarke-Stewart, 1978). Pozorování chování v okamžiku aktivace vazby tedy umožňuje rozpoznat vazbovou hierarchii u nemluvňat a malých dětí nejlépe.

I když se výzkum u batolat provádí nejčastěji s využitím metod pozorování a výzkum dětí školního věku a v dalších věkových obdobích používá metod sebeposuzovacích, rozhodujícím zůstává stále reakce na aktivaci vazbového systému. Rosenthal a Kobak (2010) vytvořili sebeposuzovací škálu pro zachycení vazbové hierarchie pro adolescenty a mladé dospělé (Important People Interview – IPI), která sleduje tři podkategorie: vazbu *(attachment bond)* sledující blízkost, separační úzkost a kritické situace, vyhledávání opory *(support seeking)* sledující útěchu či podporu v každodenních situacích a vyhledávání přátelské blízkosti *(affiliative proximity seeking)* sledující příjemný společenský kontakt. Rosenthal a Kobak docházejí k závěru, že podkategorie *vazba* se týká kritických situací jako například ohrožení sebe sama či možné nedostupnosti vazbové osoby (např. když se člověk probere z bezvědomí v nemocnici na jednotce intenzivní péče nebo musí-li letět sám letadlem), což vede k vysoké míře aktivace vazbového systému. Kategorie *vyhledávání opory* je spíše charakteristická pro situace, které se objevují méně nenadále a jsou tudíž méně intenzivní (např. když má člověk nevydařený den nebo když zažije společenské odmítnutí). Podkategorie vyhledávání přátelské blízkosti se týká osob, s nimiž lidé raději tráví čas při zábavě nebo ve volném čase a nezahrnuje tedy aktivaci vazbového chování. Analýza těchto faktorů podle Rosenthalové a Kobaka (2010) ukázala, že se odpovědi adolescentů a mladých dospělých v těchto třech subkategoriích odlišovaly a že díky tomuto měřícímu nástroji lze identifikovat hlavní vazbové osoby a odlišit vazbové a afiliativní aspekty v utváření vazbové hierarchie. V českém prostředí byla u vzorku 212 adolescentů ve věku 11–18 let (M = 14.02) konfirmační faktorovou analýzou původní struktura nástroje IPI potvrzena (Umemura et al., 2018).

Závěrem lze konstatovat, že aktivace vazbového systému (nebo její vysoká intenzita) hraje podle všeho od raného dětství do dospělosti v organizaci vazbové hierarchie důležitou roli. Většina výzkumů vazbové hierarchie vazby se až na výjimky dosud jednotlivým podkategoriím nevěnovala. Je tedy na budoucím výzkumu, aby při zkoumání kontinuity a změn ve vazbové hierarchii byly tyto subkategorie v průběhu vývojových stadií přesněji a konzistentně vymezeny.

Role přátel ve vazbové hierarchii. V raném dětství a u malých dětí jsou primárními osobami v hierarchii citové vazby pečovatelé (obvykle rodiče) a v pozdní adolescenci a v dospělosti se jimi stávají partneři. Role přátel zůstává ve výzkumu vazbové hierarchie nejasná: není totiž jasné, jakou roli při přechodu od rodičů k partnerům přátelé hrají. Naše česká zkoumání ukázala, že v rané dospělosti preference partnerů vzrůstá s tím, jak preference přátel klesá, zatímco preference rodičů se nemění (např. Umemura et al., 2017b). Z toho lze vyvodit, že mladí dospělí již přechod od rodičů k vrstevníkům završili. V souladu s těmito zjištěními se někteří badatelé zkoumající vztahy v adolescenci domnívají, že přátelé překlenují vazbu od rodičů k partnerům, protože prostřednictvím přátelských vztahů se mladí lidé učí vzorcům chování v reciprocních vztazích založených na dávání a přijímání, které posléze využívají v partnerství (reciprocita je charakteristickým znakem vazby mezi partnery, vztahy mezi rodiči a dětmi reciproční nejsou, či bývají reciproční v menší míře).

Collins a van Dulmen (2006) konstatují, že partnerský vztah začíná jako neformální rozšíření skupin přátel. Furman, Simon, Shaffer a Bouchey (2002) prokázali, že v průběhu adolescence je souvislost mezi jistotou vazby k přátelům a partnerům ve srovnání s vazbou mezi partnery a rodiči konzistentnější. Zjistili navíc, že při statistické kontrole jistoty vazby s přáteli už nehrála souvislost mezi jistotou vazby s rodiči a s partnerem dále roli. Tato zjištění naznačují, že v období přechodu do dospělosti mohou přátelé v průběhu vývoje vazbových vztahů fungovat jako zprostředkovatelé přesunu role hlavní vazbové osoby od rodičů k partnerům. Když se však blíže podíváme na podkategorie vazbové hierarchie, Hazanová a Zeifmanová (1994) popsaly, že bylo velmi nepravděpodobné, aby školní děti, adolescenti a dospělí uvedli přátele (ale podobně také jen rodiče nebo partnery) ve všech čtyřech podkategoriích, nebo jinak řečeno vazbových funkcích: *vyhledávání blízkosti, bezpečný přístav, separační protest* a *jistá základna*. Přátelé byli často uvedeni v kategorii *vyhledávání blízkosti* a jako *bezpečný přístav*, zatímco rodiče nebo partneři byli častěji uváděni v kategorii *separační protest* a jako *jistá základna*. Jak zmiňují Rosenthal a Kobak (2010), některé kategorie jsou ve vazbové hierarchii důležitější. Hazanová a Zeifmanová (1994) došly k závěru, že lidé si přátele, s nimiž se stýkají, vybírají svobodně dle vlastních preferencí, a ti se pak stávají významnými osobami v rámci trávení společného času a jako zdroj emocionální opory (řečeno termíny vazbových funkcí *vyhledávání blízkosti* a jako *bezpečný přístav*). Protože za „pravé ukazatele vazby" (Hazan, Zeifman, 1994, s. 160) je považována funkce *jisté základny* a *separačního protestu*, přátelé se pravděpodobně v těchto klíčových aspektech vazbových funkcí objevovat na vrcholku hierarchie nebudou. Jelikož se na podkategorie/funkce vazby zaměřuje jen omezený počet studií, bude k porozumění roli přátel v její hierarchii potřeba dalšího zkoumání.

Koreláty vazbové hierarchie. Většina výše uvedených informací se týká normativních vzorců vývoje hierarchie. Méně je zatím známo o dopadech toho, když se vývoj vazbové hierarchie od normativních vzorců odchyluje. Například u dětí, které tráví mimořádně dlouhou dobu v jeslích, se nemusejí vyvinout zjevné preference rodičů, nebo může trvat déle, než se tyto preference vytvoří. Mohou preferovat jako vazbovou osobu toho pečovatele, který se o ně v rámci institucionální péče převážně

stará. Když však tohoto preferovaného pečovatele nahradí jiný (např. kvůli pracovnímu rozvrhu nebo když dítě přestane zařízení navštěvovat), může taková změna ovlivnit další emoční a sociální vývoj dítěte. Například výsledky jedné ze studií ukazují, že u nemluvňat, která trávila více než 60 hodin v „nemateřské“ péči týdně, byla vyšší pravděpodobnost, že si vůči matce vyvinou dezorganizovaný vzorec vazby ve srovnání s dětmi, které žádnou institucionální péči v tomto věku nezažívají (Hazen et al., 2015). Jedním z projevů dezorganizované vazby je, že se nemluvňata v přítomnosti matky chovají nevysvětlitelně (Main, Solomon, 1990). Je možné, že děti, které zažívají mimořádně dlouhou dobu bez matky (či jiného rodinného pečovatele), nemusí disponovat dovedností, jakým způsobem mají své vazbové chování na matku či jiného primárního pečovatele směřovat.

Co se týče odchylek v adolescenci a v dospělosti, výsledky studie Rosenthala a Kobaka (2010), poukazují na souvislost mezi nízkou preferencí otce u adolescentů a mladých dospělých a současně vysokou preferencí přátel s internalizovanými a externalizovanými problémy v chování. Rosenthal a Kobak tento vztah vysvětlují tím, že vysoká míra spoléhání se na vrstevníky a nízká míra spoléhání se na rodiče vystavuje adolescenty riziku rozvoje problémového chování, protože taková charakteristika hierarchie vazeb může být ukazatelem předčasného osamostatnění adolescenta. Nedávná česká studie (Umemura et al., 2018) zjistila, že mladší adolescenti, kteří umísťují své rodiče ve vazbové hierarchii níže, vykazují více negativních a méně pozitivních emocí ve srovnání se svými vrstevníky, jejichž rodiče stojí v hierarchii vysoko. Pro prozkoumání úlohy odchylek od normativních vzorců vazbové hierarchie pro maladaptaci ve vývoji (např. narušení psychického zdraví či výskyt psychopatologických symptomů) bude třeba více dalších studií.

ZÁVĚR

Vazba v raném dětství se utváří primárně k pečujícím osobám (obvykle rodičům). Starší adolescenti a mladí dospělí pak uvádějí jako nejdůležitější vazbové osoby své partnery. Podle evoluční perspektivy se v situaci ohrožení aktivuje vazbové chování, aby bylo dosaženo blízkosti a emoční opory u vazbových osob, což jsou v dětství rodiče a v pozdní adolescenci a dospělosti partneři. I když empirické studie využívají pro zkoumání v raném dětství a dále ve vývoji různých metod (pozorování a sebeposuzovací metody), je evoluční předpoklad podložen konzistentně empirickými výsledky od raného dětství až do dospělosti. Problematiku vazbové hierarchie lze pokládat za aktuální výzkumné téma, k jehož řešení přispívají významně i studie tuzemské provenience. Bylo zjištěno, že vazbové preference partnerů u mladých dospělých jsou vzájemně propojeny s preferencemi přátel, ale nikoli s preferencemi rodičů. Představena byla předběžná zjištění týkající se vazbové hierarchie u specifických populací s využitím vzorků respondentů vykonávajících vysoce riziková povolání, starších dospělých a mladých drogově závislých dospělých. Závěr přehledové studie nastínil směry budoucího výzkumu. Existuje jen omezený počet studií zkoumajících podkategorie vazbové hierarchie, úlohu přátel při přechodu z dětství do dospělosti a důsledky odchylek od normativních vzorců v rozvoji vazbové hierarchie.

LITERATURA

Adamove, J. (2017). *Vzťahová väzba v detstve a v dospelosti. Stručný prehľad poznatkov.* Bratislava: Vydavateľstvo F, Pro mente sana.

Ainsworth, M. D. S. (1967). *Infancy in Uganda: Infant care and the growth of love.* Baltimore, MD: Johns Hopkins Press.

Ainsworth, M. D. S. (1982). Attachment: Retrospect and prospect. In J. Stevenson-Hinde,

& C. M. Parks (Eds.), *The place of attachment in human behavior*. New York: Basic Books.
Ainsworth, M. D. S. (1989). Attachment bonds beyond infancy. *American Psychologist, 44,* 709-716.
Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, *55*, 469-480.
Belsky, J. (1979). Mother-father-infant interaction: A naturalistic observational study. *Developmental Psychology, 15,* 601-607.
Bennett, S. (2003). Is there a primary mom? Parental perceptions of attachment bond hierarchies within lesbian adoptive families. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *20*, 159-173.
Bowlby, J. (1952). *Maternal care and mental health*. Geneva: World Health Organization.
Bowlby, J. (1969/1982). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment* (2nd ed.). New York: Basic Books.
Bowlby, J. (2010). *Vazba. Teorie kvality raných vztahů mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
Bowlby, J. (2012). *Odloučení. Kritické období raného vztahu mezi matkou a dítětem*. Praha: Portál.
Bowlby, J. (2013). *Ztráta. Smutek a deprese.* Praha: Portál.
Bretherton, I. (1980). Young children in stressful situations: The supporting role of attachment figures and unfamiliar caregivers. In G. V. Coelho, & P. Ahmed (Eds.), *Uprooting and development* (pp. 179-210). New York: Plenum Press.
Bretherton, I., & Munholland, K. A. (2008). Internal working models in attachment relationships: Elaborating a central construct in attachment theory. In J. Cassidy, & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical application* (pp. 102-127). New York, London: The Guilford Press.
Cassidy, J. (2016). The nature of the child's ties. In J. Cassidy, & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications* (pp. 3-24). New York: The Guilford Press.
Clarke-Stewart, K. A. (1978). And daddy makes three: The father's impact on mother and young child. *Child Development, 49,* 466-478.
Colin, V. (1985). *Hierarchies and patterns of infants' attachments to parents and day caregivers: An exploration.* Doctoral dissertation. Charlottesville: University of Virginia.
Collins, W. A., & van Dulmen, M. H. M. (2006). „The course of true love(s)…": Origins and pathways in the development of romantic relationships. In A. Crouter, & A. Booth (Eds.), *Romance and sex in adolescence and emerging adulthood: Risks and opportunities* (pp. 63-86). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
Cummings, E. M. (1980). Caregiver stability and attachment in infant day care. *Developmental Psychology, 16,* 31-37.
Cvrčková, A., & Lacinová, L. (2017). Citová vazba a její hierarchie, sociální opora a somatizační tendence dříve nasazených kombatantů. *E-psychologie, 11*(3), 1-11. Vyhledáno na http://e-psycholog.eu/pdf/cvrckova_lacinova.pdf.
Farran, D. C., & Ramey, C. T. (1977). Infant day care and attachment behavior towards mothers and teachers. *Child Development, 48,* 112-116.
Feeney, J. A. (2004). Transfer of attachment from parents to romantic partners: Effects of individual and relationship variables. *Journal of Family Studies*, *10*, 220-238.
Fraley, R. C., & Davis, K. E. (1997). Attachment formation and transfer in young adults' close friendships and romantic relationships. *Personal Relationships*, *4*, 131-144.
Fraley, R. C. (2002). Attachment stability from infancy to adulthood: Meta-analysis and dynamic modeling of developmental mechanisms. *Personality and Social Psychology Review, 6*(2), 123-151.
Fagundes, C. P., & Schindler, I. (2012). Making of romantic attachment bonds: Longitudinal trajectories and implications for relationship stability. *Personal Relationships*, *19*, 723-742.
Furman, W., Simon, V. A., Shaffer, L., & Bouchey, H. A. (2002). Adolescents' representations of relationships with parents, friends, and romantic partners. *Child Development, 73,* 241-255.
Furman, W., & Wehner, E. A. (1997). Adolescent romantic relationships: A developmental perspective. In S. Shulman, & A. Collins (Eds.), *Romantic relationships in adolescence. New directions for child development* (pp. 21-36). San Francisco: Jossey-Bass.
Freeman, H., & Brown, B. B. (2001). Primary attachment to parents and peers during adolescence: Differences by attachment style. *Journal of Youth and Adolescence*, *30*, 653-674.
Grossmann, K. & Grossmann, K. E. (1991). Newborn behavior, early parenting quality and later toddler-parent relationships in a group of German infants. In J. K. Nugent, B. M. Lester, & T. B. Brazelton (Eds.), *The*

cultural context of infancy Vol. II. (pp. 3-38). Norwood: Ablex.
Hašto, J. (2005). *Vzťahová väzba. Ku koreňom lásky a úzkosti.* Trenčín: Vydavateľstvo F, Pro mente sana.
Hazan, C., & Zeifman, D. (1994). Sex and the psychological tether. In K. Bartholomew, & D. Perlman (Eds.), *Advances in personal relationships: Attachment processes in adulthood* Vol. 5. (pp. 151-178). London: Jessica Kingsley.
Hazen, N. L., Allen, S. D., Christopher, C. H., Umemura, T., & Jacobvitz, D. B. (2015). Very extensive nonmaternal care predicts mother–infant attachment disorganization: Convergent evidence from two samples. *Development and Psychopathology*, *27*, 649-661.
Hazen, N. L., McFarland, L., Jacobvitz, D., & Boyd-Soisson, E. (2010). Fathers' frightening behaviours and sensitivity with infants: Relations with fathers' attachment representations, father–infant attachment, and children's later outcomes. *Early Child Development and Care, 180,* 51-69.
Howes, C., & Spieker, S. (2016). Attachment relationships in the context of multiple caregivers. In J. Cassidy & P. R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment: Theory, research, and clinical applications.* (pp. 314-329). New York: The Guilford Press.
Hudson, N. W., Fraley, R. C., Chopik, W. J., & Heffernan, M. E. (2015). Not all attachment relationships develop alike: Normative cross-sectional age trajectories in attachment to romantic partners, best friends, and parents. *Journal of Research in Personality, 59*, 44-55.
Jurkasová, M. (2015). *Hierarchie citové vazby a osamělost u aktivních seniorů*. Bakalářská práce. Brno: FSS MU.
Kalina, T. (2015). *Hierarchie citové vazby, partnerská spokojenost a styly řešení konfliktů u osob pečujících o dlouhodobě nemocné partnery*. Bakalářská práce. Brno: FSS MU.
Keren, E., & Mayseless, O. (2013). The freedom to choose secure attachment relationships in adulthood. *The Journal of Genetic Psychology*, *174*, 271-290.
Kerns, K. A., Tomich, P. L., & Kim, P. (2006). Normative trends in children's perceptions of availability and utilization of attachment figures in middle childhood. *Social Development, 15,* 1-22.
Kobak, R., Rosenthal, N. L., Zajac, K., & Madsen, S. D. (2007). Adolescent attachment hierarchies and the search for an adult pair-bond. *New Directions for Child and Adolescent Development*, *2007*, 57-72.
Kulísek, P. (2000). Problémy teorie raného citového přilnutí (attachment). *Československá psychologie, 44*, 404-423.
Kypetová, O. (2014). *Hierarchie citové vazby v období vynořující se dospělosti: rodiče, partneři a přátelé.* Bakalářská práce. Brno: FSS MU.
Lamb, M. E. (1976). Effects of stress and cohort on mother–and father–infant interaction. *Developmental Psychology, 12,* 435-443.
Lamb, M. E. (1977a). The development of infant-mother and father-infant attachments in the second year of life. *Developmental Psychology, 13,* 537-578.
Lamb, M. E. (1977b). Father-infant and mother-infant interaction in the first year of life. *Child Development, 78,* 157-181.
Langmeier, J., & Matějček, Z. (1963). *Psychická deprivace v dětství*. Praha: SZN.
Macek, P., Ježek, S., Lacinová, L., Bouša, O., Kvitkovičová, L., Neužilová Michalčáková, R., & Širůček, J. (2016). Emerging adults in the Czech Republic: Views into and across different domains of life. In R. Žukauskiené (Ed.), *Emerging adulthood in a European context* (pp. 175-202). London, New York: Routledge.
McConnell, M., & Moss, E. (2011). Attachment across the life span: Factors that contribute to stability and change. *Australian Journal of Educational & Developmental Psychology, 11*, 60-77.
Main, M., & Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. In M. T. Greenberg, D. Cicchetti, & E. Cummings (Eds.), *Attachment in the preschool years: Theory, research, and intervention* (pp. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.
Marvin, R. S., Vandevender, T. L., Iwanaga, M. I., LeVine, S., & Levine, R. A. (1977). Infant–caregiver attachment among the Hausa of Nigeria. In H. M. McGurk (Ed.), *Ecological factors in human development* (pp. 247-260). Amsterdam: North Holland Publishing.
Morelli, G. A., & Tronick, E. Z. (1991). Efe multiple caretaking and attachment. In J. L. Gewirtz, & W. M. Kurtines (Eds.), *Intersections with attachment* (pp. 41-51). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
Mayseless, O. (2004). Home-leaving to military service: Attachment concerns, transfer of attachment functions from parents to peers, and adjustment. *Journal of Adolescent Research, 19*, 533-558.
Nickerson, A. B., & Nagle, R. J. (2005). Parent and peer attachment in late childhood

and early adolescence. *Journal of Early Adolescence, 25,* 223-249.
Paquette, D. (2004). Theorizing the father–child relationship: Mechanisms and developmental outcomes. *Human Development, 47,* 193-219.
Pichová, P. (2015). *Prediktory hierarchie citové vazby v období vynořující se dospělosti.* Diplomová práce. Brno: FSS MU.
Pitman, R., & Scharfe, E. (2010). Testing the function of attachment hierarchies during emerging adulthood. *Personal Relationships*, *17*, 201-216.
Rosenthal, N. L., & Kobak, R. (2010). Assessing adolescents' attachment hierarchies: Differences across developmental periods and associations with individual adaptation. *Journal of Research on Adolescence*, *20*, 678-706.
Power, T. G., & Parke, R. D. (1983). Patterns of mother and father play with their 8-month-old infant: A multiple analyses approach. *Infant Behavior and Development, 6*, 453-459.
Rozehnalová, L. (2014). *Prediktory profesní spokojenosti a hierarchie citové vazby u profesionálních hasičů*. Diplomová práce. Brno: FSS MU.
Scharf, M., & Mayseless, O. (2007). Putting eggs in more than one basket: A new look at developmental processes of attachment in adolescence. *New Directions for Child and Adolescent Development, 117,* 1-22.
Schiffrin, H. H., Liss, M., Miles-McLean, H., Geary, K. A., Erchull, M. J., & Tashner, T. (2014). Helping or hovering? The effects of helicopter parenting on college students' well-being. *Journal of Child and Family Studies*, *23*, 548-557.
Sroufe, L. A., & Waters, E. (1977). Attachment as an organizational construct. *Child Development*, *48,* 1184-1199.
Trinke, S. J., & Bartholomew, K. (1997). Hierarchies of attachment relationships in young adulthood. *Journal of Social and Personal Relationships*, *14*, 603-625.
Umemura, T., Jacobvitz, D., Messina, S., & Hazen, N. (2013). Do toddlers prefer the primary caregiver or the parent with whom they feel more secure? The role of toddler emotion. *Infant Behavior and Development*, *36*, 102-114.
Umemura, T., Lacinová, L., & Macek, P. (2015). Is emerging adults' attachment preference for the romantic partner shifted from their attachment preferences for their mother, father, and friends? *Emerging Adulthood, 3,* 179-193.
Umemura, T., Lacinová, L., Kotrčová, K., & Fraley, C. R. (2017a). Similarities and differences regarding changes in attachment preferences and attachment styles in relation to romantic relationship length:longitudinal and concurrent analyses. *Attachment and Human Development*. *Online first*, 1-25.
Umemura, T., Lacinová, L., Macek, P., & Kunnen, S. E. (2017b). Longitudinal changes in emerging adults' attachment preferences for their mother, father, friends, and romantic partner: Focusing on start and end of romantic relationships. *International Journal of Behavioral Development, 41*(1), 136-142.
Umemura, T., Lacinová, L., Kraus, J., Horská, E., & Pivodová, L. (2018). Adolescents' multiple versus single primary attachment figures, reorganization of attachment hierarchy, and adjustments: the important people interview approach. *Attachment and Human Development*. *Online first,* 1-21.
Van IJzendoorn, M. H., Sagi, A., & Lambermon, M. W. E. (1992). The multiple caretaker paradox: Data from Holland and Israel. *New Directions for Child Development*, 57, 5-24.
Vejrych, T. (2015). *Hierarchie citové vazby u uživatelů návykových látek.* Bakalářská práce. Brno: FSS MU.
Waters, E., & Cummings, E. M. (2000). A secure base from which to explore close relationships. *Child Development*, *71*, 164-172.
Wolff, M. S., & Van IJzendoorn, M. H. (1997). Sensitivity and attachment: A meta-analysis on parental antecedents of infant attachment. *Child Development*, *68*, 571-591.

SOUHRN

Tato studie shrnuje teoretická vysvětlení vazbové hierarchie. Podle evoluční perspektivy se v situaci ohrožení sebe či vazbových osob aktivuje vazbové chování k tomu, aby bylo dosaženo blízkosti a emoční opory u vazbových osob, což jsou v raném dětství pečovatelé a později dále ve vývoji partneři. I když empirické studie využívají pro zkoumání v raném dětství a dále ve vývoji různých metod (pozorování a sebeposuzovací metody), je uvedený teoretický předpoklad podložen konzistentně empirickými výsledky od raného dětství až do dospělosti. Vazbová hierarchie je v rámci výzkumu aktuálním výzkumným tématem a k jeho řešení přispívají významně i studie tuzemské provenience. Bylo zjištěno, že vazbové preference partnerů u mladých dospělých jsou vzájemně propojeny s preferencemi pro přátele, ale nikoli s preferencemi rodičů. Závěrečné práce českých studentů přinesly zjištění týkající se hierarchie citové

vazby u specifických populací s využitím vzorků účastníků vykonávajících vysoce riziková povolání, starších dospělých a mladých drogově závislých dospělých. Závěr studie nastínil směry budoucího výzkumu.

Existuje jen omezený počet studií zkoumajících podkategorie vazbové hierarchie, úlohu přátel při přechodu z dětství do dospělosti a důsledky odchylek od normativních vzorců v rozvoji vazbové hierarchie.

Reproduced with permission of copyright owner. Further reproduction prohibited without permission.